

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАНДШАФТІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Питуляк М.Р., к.г.н., доцент,

Питуляк М. В., к.г.н., доцент.

Тернопільський національний університет імені В.Гнатюка

Дослідженням ландшафтів Тернопільської області займалися М.П. Чижов, К.І. Геренчук, П.М. Цись, Л.І. Воропай, О.М. Маринич, М.Д. Орел, П.І. Штойко та інші науковці. Цими дослідниками вивчалась морфологічна структура ландшафтів області (урочища, місцевості), складено ландшафтні карти одиниць локального рівня. На основі вивчення взаємозв'язків окремих компонентів, а також використовуючи ландшафтно-генетичний принцип фізико-географічного районування складено схеми фізико-географічного районування, на яких виділені зональні і азональні одиниці регіонального рівня. У 2003 р. розроблено нову удосконалену схему фізико-географічного районування [2].

Дослідження ландшафтів Тернопільської області розпочалися в другій половині 20-го століття.

Одним із перших дослідників ландшафтів Тернопільщини був М.П. Чижов. Він склав першу ландшафтну карту на якій виділено типи місцевостей і урочищ, а також ландшафтні райони. Чижов М.П. у статті «Досвід ландшафтного картування території Тернопільської області» охарактеризував виділені ним такі типи місцевостей: заплавний, прирічковий, плакорний (привододільний), останцево-вододільний, горбисто-грядовий, товтровий та дюнно-гривистий. При виділенні типів урочищ в основу покладено геоморфологічні особливості (круті схили, терасовані схили, яри і балки, горби і гряди та ін.). У прирічкових типах місцевостей (Тернопільського Придністер'я) він виділив урочища крутих схилів – «стінок», які представляють собою щєбнюваті осипища з бідним ґрунтовим покривом. Частково ці схили вкриті низькорослими лісами з дуба, граба, клена,

білої акації, в'яза з розвинутим підліском з глоду, ліщини, шипшини, терну. В більшості схилів на денну поверхню виходять щільні силурійські породи і потребують заліснення [5].

На території області він виділив такі ландшафтні райони: Придністровський, Подільської гряди, Тернопільської рівнини, Товтрового кряжу, Авратинської височини, Золочівсько-Кременецького кряжу, Малого Полісся [5].

На схемі фізико-географічного районування західних областей Української РСР Цись П.М. (1956) виділив в межах зон провінції і ландшафтні райони. Територія Тернопільської області на цій схемі знаходиться в межах західної частини провінції лісостепу Волино-Подільської височини з островами широколистяних лісів західного типу. Ландшафтні райони, як регіональні таксономічні одиниці формуються з одного або кількох типів місцевостей. В межах області виділено такі ландшафтні райони – Мале Полісся, грядово-горбисте Опілля з буковими лісами на сірих опідзолених ґрунтах і опідзолених чорноземах, Східно-Подільське плато з лучними степами і острівцями дубових і букових лісів, район Товтрової гряди і в південній частині – район лісостепу Придністровського Поділля з глибокими долинами [4].

Узагальнюючим дослідженням ландшафтів західної частини України, а саме таких великих природно-географічних областей як Поділля, Побужжя, Полісся і Карпати є монографія «Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів» (1964) підготовлена К.І.Геренчуком, М.М.Койновим, П.М.Цисем. У монографії охарактеризовано основні типи ландшафтів в межах Тернопільської області – поліський, широколистянолісовий, лучно-степовий, лісостеповий і заплавний, а також види. На території області на основі особливостей морфологічної структури виділено такі природні області і райони: Мале Полісся (природні райони – Ікво-Вілійський і Буго-Стирський), Західне Поділля (природні райони – Вороняки, Товтровий кряж, Тернопільське плато, Західно-Подільський, Притовтровий, Чортківсько-Борщівський, Західноподільське Придністров'я), Північне Поділля (природні райони – Верхньогоринський поділяється на підрайони

– Кременецький і Вишнівецький, Верхньослуцький і Буго-Збруцький), Опілля і Розточчя (природні райони – Бібрсько-Перемишлянський, Придністровське Опілля).

Дослідженням природних комплексів Тернопільської області, зокрема Заліщицького району, займався Орел М.Д. (1975). У статті «До характеристики природних комплексів річкових долин Заліщицького району Тернопільської області» він дає ландшафтну характеристику річкових долин району.

Вагомим напрацюванням колективу українських географів можна вважати монографію «Физико-географическое районирование Украинской ССР» під редакцією В.П.Попова, О.М.Маринича., А.І.Ланько. В основу виділення фізико-географічних одиниць покладено ландшафтно-генетичний принцип, який дає можливість врахувати взаємодію, взаємозв'язок ландшафтотворчих факторів і компонентів географічної оболонки, а також історію розвитку ландшафтів даної території, характер господарського використання та освоєння. У монографії є фізико-географічна характеристика виділених зональних (пояс, зона) та азональних (країна, провінція, область, район) одиниць.

На території Тернопільської області згідно зі схемою цього районування виділено такі фізико-географічні області, а в їх межах фізико-географічні райони: Мале Полісся (Буго-Стирський, і Вілійський); Розточчя і Опілля (Бібрсько-Перемишлянський, Рогатинського Опілля, Придністровського Опілля); Західно-Подільську (Вороняки, Тернопільської рівнини, Товтровою кряжу, Західно-Подільського Придністров'я); Північно-Подільську (Кременецького кряжу, Случ-Горинський, Авратинської височини).

У монографії «Природа Тернопільської області» К.Геренчуком подано характеристику основних видів географічних місцевостей поширених у Тернопільській області, а також виділених ним ландшафтних районів: Малого Полісся, Кременецького горбогірного лісового, Бережанського горбогірного лісового, Монастирищенського горбогірного лісового, Товтровою, Лановецького, Тернопільського, Гусятинського, Придністровського [3].

На схемі фізико-географічного районування Поділля Л. Воропай (1982) представлені зональні і азональні одиниці (фізико-географічні провінції, фізико-географічні області, фізико-географічні райони). Як окрему фізико-географічну область виділено Подільські Товтри, на відміну від попередніх схем фізико-географічного районування.

Згідно схеми фізико-географічного районування (1985 р.) на території України виділено три зони, а в їх межах підзони, підпровінції, області.

Вивченню ландшафтів Тернопільщини присвячені праці П. Штойка в яких він аналізує сучасну структуру ландшафтів, а також антропогенні зміни ландшафтів впродовж тривалого господарського використання. В атласі Тернопільської області (2000 р.) представлена ландшафтна карта на якій виділені чотири групи ландшафтів (поліські, подільські, товтрові, опільські) та місцевості.

На основі врахування результатів новітніх ландшафтознавчих досліджень у 80-х роках проведено деталізоване фізико-географічне районування території всієї України на рівні областей і районів.

Продовжуючи дослідження з ландшафтознавства і фізико-географічного районування, зокрема з проблем ландшафтного різноманіття, систематики і класифікації природно територіальних комплексів та підготовки карт для Національного атласу України розроблено нову уточнену схему і карту фізико-географічного районування. Основою для складання карти фізико-географічного районування є ландшафтно-генетичний принцип та карти ландшафтів України створені за цим принципом [2].

Згідно схеми цього районування Україна розташована в чотирьох фізико-географічних зонах: мішаних лісів, широколистяних лісів, лісостепу та степу. Замість назви «провінція» введено термін «край».

Тернопільська область згідно цього районування (2003 р.) знаходиться у двох зонах – мішаних лісів (Поліський край) і широколистяних лісів (Західноукраїнський край). Виділено такі фізико-географічні області і райони: Малего Полісся (Радехівсько-Бродівський Смизько-Славутський райони);

Розтоцько-Опільська горбогірна область (Миколаївсько-Бережанський, Ходорівсько-Бучацький райони); Західно-Подільська височинна область (Вороняцький, Зборівсько-Теребовлянський, Гримайлівсько-Гусятинський, Збаразько-Смотрицький (Товтровий), Чортківсько-Кам'янець-Подільський райони); Середньо-Подільська височинна область (Кркменецький, Вілійсько-Ізяславський, Лановецько-Теофіпольський, Підволочисько-Авратинський райони).

Проблема фізико-географічного районування, виділення і вивчення ландшафтних одиниць локального рівня залишається актуальною. Аналіз схем фізико-географічного районування дає підстави говорити про те, що у 80-х роках до них були внесені певні зміни щодо виділення окремих районів (К.І. Геренчук) та областей (Л.І. Воропай) в межах Тернопільської області. Відповідно до нової удосконаленої схеми фізико-географічного районування Тернопільщина розташована в двох зонах, чотирьох фізико-географічних областях, тринадцяти фізико-географічних районах. Потребують уточнення і удосконалення типологічні класифікації ландшафтів Тернопільщини, так як між існуючими на даний час є також певні відмінності щодо виділених таксономічних одиниць.

Список використаних джерел

1. Воропай Л.І., Кожуріна М.С., Рибін М.М. Фізико-географічне районування Подільських областей. Чернівці, 1982. 142 с.
2. Маринич О.М., Пархоменко Г. О., Петренко О.М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України // Український географічний журнал. 2003. № 1. С. 16–20.
3. Природа Тернопільської області / За ред. К.І. Геренчука. Львів, 1979. 169 с
4. Цысь П.Н. О физико-географическом районировании и ландшафтном картировании западных областей Украины. // Научные записки Львовского государственного университета им. И.Франка, серия география, том 40, вып. 4. Львов. 1957. С. 163-173.
5. Чижов М.А. Опыт ландшафтного картирования территории Тернопольской области. // Научные записки Львовского государственного университета им. И.Франка, серия география, том 40, вып. 4. Львов. 1957. С. 210-215.